

ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ У СВІТОВОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ АСПЕКТАХ

У статті досліджено сутність поняття «послуга», виявлено перелік причин, які сприяють стрімкому, динамічному розвитку сфери послуг. Проаналізовано тенденції розвитку сфери послуг на міжнародному рівні та в Україні. Визначено проблеми сфери послуг в Україні та запропоновано шляхи їх подолання.

The article examines the essence of the concept of «service»; a list of reasons that contribute to the fast paced, dynamic development of services is found out. The tendencies of the service sector development internationally and in Ukraine are analyzed. The problems of service sphere in Ukraine and the ways to overcome them are defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні сучасний розвиток економіки в усьому світі, у тому числі і в Україні, відбувається під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації. У результаті цього, поглиблюються міжнародні господарські зв'язки, активно і динамічно розвивається сфера послуг. На початку ХХІ сторіччя активних обертів набирає розвиток інформатизації і тому, міжнародний ринок послуг характеризується не лише динамічним розвитком, але й змінює свою природу і структуру. У більшості країн світу сфера послуг є однією із найважливіших складових світової економіки і займає більшу частку продажу порівняно з товарами, незважаючи на існування усіх національних бар'єрів, що існували раніше.

Так, у розвинених країнах світу частка сфери послуг у ВВП зросла з 55% у 1970 р. до 70% на початку нинішнього тисячоріччя. Сектор послуг у розвинених країнах забезпечує близько 77% зайнятості населення а висока продуктивність праці у цьому секторі призводить до більших темпів зростання ВВП, ніж ті, що здатна забезпечити промисловість [1, с.73].

На сучасному етапі розвитку суспільства зазначені тенденції обумовлюють актуальність визначення особливостей і факторів розвитку сфери послуг, як у світовому, так і в українському аспектах.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вивченню питань міжнародної торгівлі послугами присвячено праці багатьох вітчизняних і закордонних учених: В. І. Биркович, Л. Н. Бухаріна, В. М. Дмитренко, І. А. Єрміна, Б. Т. Клияненко, М. Лозинська, Ю. В. Макогон, С. К. Мельниченко, М. В. Соколова, Л. Н. Побоченко, А. В. Решетова, А. А. Романова, В. Федорченко, Л. І. Федулова та ін. [2, с.273].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій за цією проблематикою, розвиток сфери послуг не стоїть на місці і тому потребує постійного дослідження та аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування тенденцій розвитку сфери послуг, як на міжнародному рівні, так і в Україні; визначити проблеми, пов'язані з розвитком сфери послуг в Україні та надання пропозицій щодо шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. До середини 70-х років ХХ сторіччя послуги, як правило, не розглядалися в теорії міжнародної торгівлі, вони вважалися не здатними до міжнародного обміну у зв'язку з трьома їх ключовими властивостями: нездатністю до зберігання, одночасністю виробництва і надання послуги та невловимістю результату.

Одним із перших, хто визнав торгівлю послугами у світовій економіці, був Х. Корбет, засновник Дослідницького центру із торгової політики у Лондоні. Вивчаючи нетарифні бар'єри у торгівлі товарами та можливості переговорів у рамках Генеральної угоди з торгівлі товарами та послугами (ГАТТ), він зробив висновок, що аналогічні дослідження можуть стати основою переговорів щодо торгівлі послугами [3, с.139].

Термін «послуга» існує з часів античної Греції, але на думку багатьох вчених, у практичній діяльності немає іншого поняття, яке б мало таку кількість визначень як термін «послуга».

На думку вітчизняного економіста А. Мельника, послуга є особливим товаром, специфічними ознаками якого є невидимість, невідчутність, переважно нематеріальний характер; нерозривність виробництва і споживання послуг; необхідність і змінність якості; нездатність послуг до збереження, складування з можливістю продажу у майбутньому [4, с.94].

Л. Ткаченко категорію послуги ототожнює зі специфічним видом товару, який має мінову вартість, користь і низку характеристик, які відрізняють послуги від матеріальних товарів [5, с.7].

Швидкий розвиток сфери послуг зумовлений кількома причинами, зокрема тому, що у багатьох країнах світу досягнуто високий ступінь зрілості економіки і високий рівень життя населення. Насамперед, попит зростає на послуги у міру ускладнення виробництва й насичення ринку. Зазвичай це відбувається в індустріально-розвинених країнах. Також важливою причиною росту сфери послуг є розвиток НТП, що став передумовою утворення нових видів діяльності і, насамперед, у сфері послуг. Таким чином, відбувається динамічне зростання таких послуг як: фінансові, інформаційні, страхові послуги та послуги зв'язку.

Спеціалізація країни на тому чи іншому виді послуг безпосередньо пов'язана з рівнем її економічного розвитку. У високорозвинених країнах частка послуг збільшується унаслідок зростання продуктивності праці та скорочення зайнятості у промисловості, сільському господарстві, будівництві, а також за рахунок пропозиції нових послуг. Для цих країн притаманним є експорт фінансових, інформаційних і ділових послуг. Для країн, що розвиваються, основними видами експорту послуг є транспортні, туристичні та фінансові (офшорні).

Рівень розвитку сфери послуг у країнах досить різний. Тому, залежно від частки сфери послуг у ВВП і темпів зростання усі країни поділяють на 4 групи. До першої групи належать країни з найбільш високою – більше ніж 70% – часткою доходів від сфери послуг у ВВП. Це США, Бельгія, Нідерланди, Велика Британія, Франція. Країни другої групи наближаються до першої величини частки доходів від сфери послуг, яка досягла 65–70%.

До цієї групи можна віднести Австрію, Фінляндію, Італію, Іспанію. У третій групі частка доходів від сфери послуг становить 50–60%. Серед країн цієї групи – Норвегія, Коста-Ріка, Марокко, Чилі. До четвертої групи входять країни з відносно низькою, менше ніж 50%, часткою доходів від сфери послуг у ВВП. Це Гана, Ботсвана, Малі та ін. [6, с.40].

Таким чином, на десятку країн світу припадає понад половини обсягів світового експорту та імпорту комерційних послуг (що становить 53,1% від загального обсягу послуг), до складу яких входять комунікаційні, страхові, фінансові, приватні, культурні та рекреаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, будівництво, роялті та ліцензійні послуги, а також інші бізнес-послуги.

З розвитком ринкової економіки та підвищенням конкурентоспроможності на внутрішньому ринку у сфері послуг, протягом останніх десяти років відбувається активний процес інтеграції у світовий ринок послуг.

Забезпеченню конкурентоспроможності України на міжнародному ринку послуг сприяють такі послуги як: транспортні, які займають лідируюче місце в

українському експорті послуг; туристичні, які посідають друге місце, і на третьому місці ділові послуги.

Сучасний етап розвитку національної економіки України в умовах членства у Світовій організації торгівлі та відновлення ділової активності після світової фінансової кризи 2008–2009 років характеризується зміною тенденцій у географічній та товарній (видовій) структурах зовнішньоторгівельної діяльності.

Можна умовно виділити три стадії розвитку зовнішньоторгівельної діяльності України (перша стадія, трансформаційної кризи, – друга половина 1990-х років; друга, – економічного відновлення, – з 2000 року по 2007 рік; третя, – членства у СОТ, – з 2008 року до теперішнього часу). Характерними рисами сучасного етапу є випереджаюче зростання вектору торговельної співпраці з країнами СНД за одночасного зниження ролі європейського вектору в географічній структурі як експорту, так і імпорту товарів та послуг.

Проаналізуємо зовнішню торгівлю України послугами. За I півріччя 2012 року обсяг експорту послуг становив 6588,8 млн. дол. США і щодо відповідного періоду минулого року складав 99%, обсяг імпорту становив 3227,8 млн. дол. і зріс на 12,8%. Позитивне сальдо становило 3361 млн. дол. (за I півріччя 2011 р. – 3795,9 млн. дол.). Структуру зовнішньої торгівлі послугами представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Структура зовнішньої торгівлі послугами [7]

Вид послуги	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис. дол. США	у % до I півріччя 2011р.	у % до загального обсягу, розділу, підрозділу	тис. дол. США	у % до I півріччя 2011р.	у % до загального обсягу, розділу, підрозділу	
Транспортні послуги	4279448,4	94,5	65,0	802311,6	116,1	24,9	3477136,8
Подорожі	259891,2	148,9	3,9	279980,8	134,1	8,7	-20089,6
Послуги зв'язку	138929,3	83,2	2,1	74868,2	97,8	2,3	64061,1
Будівельні послуги	106933,4	125,9	1,6	124834,9	279,2	3,9	-17901,5
Страхові послуги	71699,6	178,0	1,1	98956,6	156,4	3,1	-27256,9
Фінансові послуги	127973,9	81,5	1,9	474871,3	91,2	14,7	-346897,4
Комп'ютерні послуги	329686,9	142,0	5,0	110961,6	113,8	3,4	218725,2
Роялті та ліцензійні послуги	24968,5	136,1	0,4	219855,8	117,8	6,8	-194887,3
Різні ділові, професійні та технічні послуги	65725,0	90,1	1,0	136184,4	132,3	4,2	-70459,4

Збільшилися обсяги експорту комп'ютерних послуг – на 97,5 млн. дол. (на 42%), допоміжних транспортних – на 86,5 млн. дол. (на 38,2%), послуг з подорожей – на

85,4 млн. дол. (на 48,9%), різних ділових, професійних та технічних послуг – на 38,2 млн. дол. (на 4,4%), страхових – на 31,4 млн. дол. (на 78%), повітряного транспорту – на 30,6 млн. дол. (на 4,5%) та будівельних послуг – на 22 млн. дол. (на 25,9%).

Одночасно зменшилися обсяги послуг трубопровідного транспорту – на 314,6 млн. дол. (на 15,7%), залізничного – на 59,6 млн. дол. (на 6,8%), послуг з ремонту – на 38,2 млн. дол. (на 12,8%), фінансових – на 29,1 млн. дол. (на 18,5%), послуг зв'язку – на 28 млн. дол. (на 16,8%) та інших ділових послуг – на 7,2 млн. дол. (на 9,9%).

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі імпорту послуг склали транспортні послуги (24,9%), фінансові (14,7%), різні ділові, професійні та технічні (14,3%), державні послуги, які не віднесені до інших категорій (9,4%) та послуги з подорожей (8,7%).

Імпорт послуг збільшився порівняно з I півріччям 2011 р. на 365,6 млн. дол. за рахунок зростання обсягів будівельних послуг – на 80,1 млн. дол. (у 2,8 рази), послуг з подорожей – на 71,2 млн. дол. (на 34,1%), залізничного транспорту – на 61 млн. дол. (на 24%), державних послуг, які не віднесені до інших категорій – на 51,7 млн. дол. (на 20,6%), страхових – на 35,7 млн. дол. (на 56,4%), інших ділових послуг – на 33,2 млн. дол. (на 32,3%), роялті та ліцензійних – на 33,2 млн. дол. (на 17,8%), допоміжних транспортних послуг – на 25,1 млн. дол. (на 65,4%).

При цьому зменшилися обсяги імпорту фінансових послуг – на 45,9 млн. дол. (на 8,8%), різних ділових, професійних та технічних послуг – на 38,2 млн. дол. (на 7,7%) (табл. 2).

Таблиця 2

Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами за I півріччя 2012 року [8]

Регіони світу	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до I півріччя 2011 р.	тис. дол. США	у % до I півріччя 2011р.	
Країни СНД	3003260,5	102,0	574937,9	117,7	2428322,6
Європа	1887577,3	91,3	1509497,2	111,6	378080,0
Азія	639607,8	118,0	726701,0	116,6	-87093,2
Африка	79974,5	101,3	17193,2	106,9	62781,3
Америка	734857,6	102,5	245742,9	90,8	489114,6
Австралія і Океанія	119797,9	414,0	2959,0	63,6	116838,9

Отже, експорт послуг країнам СНД становив 45,6% від загального обсягу експорту, країнам Європейського Союзу – 27,8%.

Основною країною-партнером в експорті послуг залишається Російська Федерація, на яку припадає 2702,1 млн. дол. (41% від загального обсягу експорту).

Обсяг послуг, наданих країнам СНД, збільшився порівняно з відповідним періодом минулого року на 60,2 млн. дол. (на 2%).

При цьому найбільше зростання експорту спостерігалось в обсягах послуг, наданих Казахстану – на 33,9 млн. дол. (на 57,2%), Туркменістану – на 27,1 млн. дол. (на 45,8%) та Російській Федерації – на 12 млн. дол. (на 0,5%). При цьому зменшилися обсяги послуг, наданих Білорусі – на 25,3 млн. дол. (на 32,6%).

Обсяг експорту послуг іншим країнам світу зменшився порівняно з I півріччям 2011 р. – на 129,5 млн. дол. (на 3,5%).

Зменшення відбулися в обсягах послуг, наданих Швейцарії – на 318,1 млн. дол. (на 55,3%), Австрії – на 37,2 млн. дол. (на 33,8%), Бельгії – на 21,1 млн. дол. (на 14,7%) та США – на 10,9 млн. дол. (на 3,1%).

Одночасно збільшилися обсяги експорту послуг Маршалловим Островам – на 95,9 млн. дол. (у 9,8 раза), Великій Британії – на 45,1 млн. дол. (на 14,8%), Естонії – на 37,7 млн. дол. (на 51,4%), Кіпру – на 27,7 млн. дол. (на 13,2%), Німеччині – на 25,8 млн. дол. (на 14,3%), Нідерландам – на 24,8 млн. дол. (на 55,1%), Індії – на 15,7 млн. дол. (на 95,6%), Віргінським островам (Брит.) – на 15,6 млн. дол. (на 12,2%), Греції – на 13,8 млн. дол. (на 33,1%), Іспанії – на 13,3 млн. дол. (на 68,9%), Ізраїлю – на 13,3 млн. дол. (на 27,4%), Франції – на 12,8 млн. дол. (на 23%), Польщі – на 11,3 млн. дол. (на 19,3%), Латвії – на 10,6 млн. дол. (на 57,3%) та Фінляндії – на 10,3 млн. дол. (на 46,3%).

Імпорт послуг від країн СНД складав 17,8% загального обсягу імпорту, від країн Європейського Союзу – 55,2%.

Обсяг послуг, одержаних від країн СНД, збільшився порівняно з відповідним періодом минулого року на 86,4 млн. дол. (на 17,7%), у т.ч. від Російської Федерації – на 62 млн. дол. (на 15,5%) та Туркменістану – на 14,1 млн. дол. (у 2,9 рази).

Імпорт послуг від інших країн світу збільшився на 279,2 млн. дол. (на 11,8%) за рахунок зростання обсягів послуг, одержаних від Великої Британії – на 74,6 млн. дол. (на 24,6%), Туреччини – на 65,8 млн. дол. (на 65,5%), Польщі – на 30,7 млн. дол. (на 50,5%), Німеччини – на 26,3 млн. дол. (на 12,4%), Ізраїлю – на 21,2 млн. дол. (у 2,1 рази), Естонії – на 15,4 млн. дол. (у 3,2 рази) та Угорщини – на 14 млн. дол. (на 33,6%).

При цьому зменшилися обсяги імпорту послуг від Франції – на 25,8 млн. дол. (на 26,1%) та США – на 22,5 млн. дол. (на 12,2%).

Таким чином, участь України в міжнародній торгівлі послугами переважно є екстенсивною і не дозволяє конкурувати на світовому ринку з економічно розвиненими країнами. Це зумовлено наявністю проблем щодо торгівлі послугами України на міжнародному ринку:

- по-перше, це недосконалість законодавчої бази щодо регулювання зовнішньоторговельної політики;
- по-друге, це високий рівень тінізації економіки в Україні; це стосується насамперед транспортних, будівельних, фінансових, інформаційно-комунікаційних послуг. Наявність високого рівня тіньової економіки в Україні пов'язано з високим рівнем корупції та недосконалістю податкової системи;
- по-третє, це відсутність сприятливого інноваційного та інвестиційного клімату, адже залучення інвестицій в національну економіку є важливим чинником підвищення рівня технологічного й інноваційного потенціалу країни, її конкурентоспроможності та повномасштабної інтеграції у світове господарство.

Для поновлення позитивної динаміки участі України в міжнародній торгівлі послугами та розширення її присутності на світовому ринку послуг необхідне підвищення ефективності й конкурентоспроможності українського сектору послуг.

Розвиток сфери послуг в Україні потребує активізації залучення до цієї сфери інвестицій, у тому числі іноземних.

Залучення іноземного капіталу в українську економіку буде сприяти не тільки надходженню необхідних фінансових ресурсів, але й сучасних технологій, технічно ефективних методів реалізації послуг, що сприятиме підвищенню їх якості й доступності, культури обслуговування та, у підсумку, підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників послуг і значно зміцнить позиції України в міжнародному обміні послугами.

Висновки і перспективи подальших розробок. Міжнародний ринок послуг під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації продовжує розширюватися та залучає нові країни до свого розвитку, у тому числі, і Україну.

Перспективи подальшого розвитку світового ринку послуг полягають в активізації зовнішньої торгівлі послугами серед країн, що є інвестиційно-привабливими.

Зростаючу роль у подальшому розвитку світового ринку послуг відіграє науково-технічний прогрес.

Зокрема, пріоритетності набуває сектор інформаційно-комунікаційних послуг з такими новими галузями, як електронна й мобільна торгівля, що базуються на мережі Інтернет.

Завдяки цим досягненням послуги можуть більш ефективно впливати на структуру та динаміку експорту країни, продуктивність праці й конкурентоспроможність фірм та галузей, та в кінцевому рахунку – і на рівень життя населення.

Список використаної літератури

1. Пальчук О. Значення та роль світової торгівлі послугами в сучасній економіці / О. Пальчук // Дослідження міжнародної економіки: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 1 (66). – С. 72–78.
2. Журавльов Ю. В. Оцінка стану світової торгівлі послугами на сучасному етапі розвитку економіки / Ю. В. Журавльов // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Пд-Сх Європи в рамках чорноморського економічного співробітництва і ГУАМ. – 2011. – С. 273–277.
3. Коваль Г. І. Механізм регулювання ринку послуг: міжнародний та український аспекти / Г. І. Коваль // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Л. Українки. – 2008. – № 6. – С. 138–143.
4. Мельник А. Міжнародна торгівля послугами і створення глобального ринку послуг / А. Мельник // Вісник Тернопільської акад. нар. госп-ва. – 2003. – № 8–1. – С. 94–102.
5. Ткаченко Л. В. Маркетинг послуг: [підруч.] / Л. В. Ткаченко. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 192 с.
6. Демидова Л. Сфера услуг России: трудный путь модернизации / Л. Демидова // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 2. – С. 38–50.
7. Структура зовнішньої торгівлі послугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans//6425.html.
8. Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans//6424.html.
9. Мешко Н. П. Світовий ринок послуг: особливості регулювання та перспективи розвитку / Н. П. Мешко, В. А. Попова // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. – 2011. – Частина 2. – С. 391–397.
10. Експрес-випуск: Зовнішня торгівля України послугами за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Прийнято до друку 08.02.2013